

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

САБЫРБАЕВА М.Б., МАЙШЕКИНА Э.С.

РИМ ҚҰҚЫҒЫ ПӘНІНЕН ТАЛҚЫЛАУ СӨЗДІГІ

Семей, 2019

ӘОЖ 340 (038)

КБЖ 67я2

С12

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылған.

Рецензенттер:

доктор PhD С.Ж. Смоилов Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің Мемлекеттік құқықтық пәндер кафедрасы аға оқытушысы.
доктор PhD А.Д. Толысбаева Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің «құқықтану» кафедрасы меңгерушісі.

Авторлар:

Құқықтану магистрі, аға оқытушы Сабырбаева Майра Биахметовна, доктор PhD, аға оқытушы Майшекина Эльдана Советовна

С12

Сабырбаева М.Б., Майшекина.Э.С.

Рим құқығы пәнінен талқылау сөздігі/ – Семей: «Zhardem» редакциялық баспа орталығы -, 2019ж.. -426.

ISBN 978-601-7234-24-1

Заңи кәсіби тілде латын терминдері жиі қолданылады сондықтан, рим құқығы пәнінен талқылау сөздігі заң факультеті студенттеріне, магистранттарына, докторанттарына сонымен қатар, өзінің құқықтану саласында «білімін арттырамын» деген және ғылыми зерттеу мен заң шығару процессіне қатысатындарға арналады.

Сөздік бірнеше бөлімнен тұрады: латын терминдерді оқу ережелері, рим құқығы жүйесінде қолданылатын латын терминдері сөздігі, рим құқығы тақырыптары бойынша терминдік сөздіктер, римдік құқықтық жүйесінде қолданылатын терминдер мен ұғымдар.

Оқу құралы қазіргі заман құқық жүйелердің қалыптасуының негізін, заңгерлер қолданатын ғылыми латын тілінен енген халықаралық терминдерді толық түсінуге мүмкіндік тудырады.

ISBN 978-601-7234-24-1

ӘОЖ 340 (038)

КБЖ 67я2

© Сабырбаева М.Б., Майшекина Э.С.
© «Zhardem» редакциялық баспа орталығы, 2019

АЛҒЫ СӨЗ

Қазақстанда нарықтық қатынастардың заңнамалық базасын қалыптастыруы ХХ ғасырдың 90-шы жылдарында басталды. Кеңестік экономикадан нарықтық экономикаға ауысуда азаматтық-құқықтық қарым-қатынастар күрделене түсті, дербес құқықтың мәні өзгерді, заңгерлерді дайындауда романистиканың рөлі өсе түсті. Осы өзгерістерге сәйкес, рим құқығы бойынша мемлекеттік тілде жазылған әдебиетке сұраныс туындауда.

«Рим құқығы» предедевтикалық маңызы зор, тарихи ең алғашқы заңи ғылым теориясы, қазіргі юриспруденция ғылымының кіріспесі деп айтуға болады.

XII кесте заңдарын қабылдауы мен Византия императоры Юстинианның тұсындағы кодификациясы дейінгі кезенді есепке алсақ, рим құқығының мыңжылдық тарихы бар. Он бір ғасырдан кейін, еуропа елдерінде буржуазиялық революциялар өтіп, жаңа заманғы құқықтық жүйелер қалыптасқанда, рим құқығының рецепциясы орын алды, рим құқығы жаңғыртылды.

Не себептен, жаңа заманда заңгерлердің назары рим құқығына аударылды? Жаңа заман жеке тұлғаның, азаматтың құқығын қорғау проблемасын көтерді. III ғасырда классикалық римдік юриспруденция қалыптасқан кезде барлық әлеуметтік-экономикалық қатынастар дербес құқықпен реттелген, дербес құқық жария құқықтан басым саналып, римдік заңи доктрина кез-келген елдердің құқық жүйесіне жарамды, сәйкестіруге оңай.

Студенттер заңи лексикасын толық меңгермейді, себебі, төменгі курстарда оқытылғандықтан. «Рим құқығы» пәннің оқытуда студенттер үшін меңгеруде қиындық тудыратын жағы латын терминологиясы болып табылады. Себебі, қазіргі заман құқықтану лексикасы латын терминологиясына негізделген. Латын лексикасын оқытудың жеңілдету мақсатында латын алфавиты мен оқу ережелері және заңи латын терминдерінің қазақ тілінде аудармасы берілген.

Сөздік бірнеше бөлімнен тұрады:

-латын терминдерді оқу ережелері;

- рим құқығы жүйесінде қолданылатын латын терминдері сөздігі;

-рим құқығының тақырыптар бойынша терминдік сөздігі;

-римдік құқықтық жүйесінде қолданылатын терминдер мен ұғымдар.

Оқу құралы қазіргі заман құқық жүйелерін қалыптасуының негізі, заңгерлер қолданатын ғылыми латын тілінен енген халықаралық терминдерді толық түсінуге мүмкіндік береді.

Авторлар «рим құқығы пәнінен талқылау сөздігі» заң факультеті студенттеріне, магистранттарына, докторанттарына сонымен қатар, өзінің құқықтану саласында «білімін арттырамын» дегендерге және ғылыми зерттеумен заң шығару процессіне қатысатындарға жарамды болады деп сенеді.

Латын алфавиті және латын әріптерінің оқылуы

Латын алфавиті

	жазылуы	аталуы	оқылуы
1	Aa	a	[a]
2	Bb	бе	[б]
3	Cc	це	[ц] және [к]
4	Dd	де	[д]
5	Ee	Э	[э]
6	Ff	эф	[ф]
7	Gg	ге	[г]
8	Hh	ха	[h]
9	Ii	И	[и]
10	Jj	йот	[й]
11	Kk	ла	[к]
12	Ll	эль	[л]
13	Mm	эм	[м]
14	Nn	эн	[н]
15	Oo	О	[о]
16	Pp	пе	[п]
17	Qq	ку	[к]
18	Rr	эр	[р]
19	Ss	эс	[с]
20	Tt	те	[т]
21	Uu	У	[у]
22	Vv	ве	[в]
23	Xx	икс	[кс]
24	Yy	ипсилон	[и]
25	Zz	зета	[з]

Латынша оқу ережелері

Латын әріптерінің жазылуы мен оқылуы көбінесе бірдей. Келесі алты ерекшеліктері немесе ережелері бар.

1. Бір буында қатар екі дауысты әріптер (дифтонгтер немесе диграфтер деп аталады) келесідей оқылады:

au — [ау]: *causa* [к'ауза], *Aulus* [аулуc] — Авл (есім);

eu — [эу]: *reus* [р'эус] — жауап беруші;

ae — [э]: *laesio* [л'эзио] — мүліктік зиян;

oe — [ө]: *poena* [п'өна] — жазалау, айыппұл (орыс тілінде «пеня»).

2. *E, i, u* әріптерінің және *ae* мен *oe* алдында тұрған *c* әріпі [ц] деп оқылады: *civilis* [цив'илис] — азаматтық, *societas* [соц'изтас] — серіктестік келісім; *res certa* [р'эс ц'эрта] — нақты зат.

Басқа жағдайларда [к] деп оқылады:

credo [кр'эдо] мен сенемін, сенім білдіремін; *caput* [к'апут] — құқық қабылеттілік; *casus* [к'азус] — нақты сотта қарастырылған іс.

3. *Q* әріпі *u* әріпімен жазылады (*qu*) және [кв] деп оқылады:

lex Aquiliae [лэкс акв'илиа] — Аквиллий заңы; *liquidus* [л'иквидус]

— анық, күрделендіретін қосымшалар жоқ (екі жақтың талаптары туралы).

4. *S* екі дауысыз әріптердің арасында [з], басқа жағдайларда [с] деп оқылады: *consensus* [конс'енсус] — бір мәмілеге келу, бірақта: *quasi* [кв'ази] — сияқты, секілді; *thesaurus* [тэз'аурус] — қазына.

5. *Ph* және *th* әріптерінің қос жазылуы тек грек тілінен енген сөздерде кездеседі және келесідей оқылады:

ph орыс тіліндегі [ф]: *emphyteusis* [эмфит'эузис] — эмфитевзис (Рим құқығында біреудің жерін мұрагерлікпен ұзақ мерзімге пайдаланудың ерекше түрі);

th [т]: *hypotheca* [хипот'эка] — ипотека;

6. *Ti* әріптерінің қосылуы дауысты әріптердің алдында жазылғанда [ци] деп оқылады;

intentio [инт'энцио] — интенция, арызданушының қарыздыға тағаттың процессуалды айыбы, *interpretatio* [интерпрет'ацио] — құқықты талқылау, бірақ; *Latinus* [лат'инус] — латындық; *Institutiones* [институци'онэс]

— «Институциялар», бірінші курста оқитындарға арналған құқықтану оқулығы:

Рим құқығы жүйесінде қолданылатын латын терминдері

Acetsij – меншік көлемін ұлғайту
Animus – жан, рух, ой, ниет, ерік
Arca – қасса, қазына
Arra – кепілпұл
Ars – білу, өнер, ғылыми жүйе
As – римдік ақшасы және монета
Avis – құс, бүркіт,
Bis – екі мәрте
Bonus – адал, өзінікі дұрыс деп сену
Bonus – жақсы, мейірімді, шыншыл, эталон, үлгілі
Casus belli – бұқаралық істер
Certus – әйгілі, белгілі, нақты белгіленген сомасы
Clamor – қарқынды келісімін білдіру, қауіптік туғанда дабыл соғу
Clarus – ашық, текті, қайырымды
Codex – папирус бумасы, кітапша ретінде жинақталған
Cognatio – қандық туыстық
Corpus – нақты зат пен сол затқа құқықтану айырмашылығы, айғақ, нақты дәлел
Corpus-animus – иелену ниетін нақты иеленуге айналуы
Custodia – қамқоршылық пен жауапкершілікті сақтау міндеті
Digesta – күрделі құқықтық істі талдауға арналған шығарма
Dignitas – мәртебе, сый, сый көрсету
Dominium, proprietas – меншік=қолдану+өкімі
Duplex – қос (екі)
Dux – көсем, шекаралық аймақ басшысы
En-ciklon – жабық таным шеңбері
Fas – дәстүр немесе заңмен рұқсат етілген
Favor – құқық субъектілеріне, тұлғаларға заңды сақтауға ықпал ету
Festuca – нақты жеке меншік
Fides – шыншылдық, сөзінде тұру адамгершіліктің белгісі
Hasta – найза, жебе меншік белгісі ретінде
Idoneus – ыңғайлы, қабілетті, сенімді, төлей алатын
Kata poda – біргіндеп
Kudos {kju:dos} – даңқ
Ops – күш, хал, байлық
Optimus – ең жақсы
Partus – тұтастың бөлігі, сот процессіндегі бір тарап
Possesio – затты иелену, үстемдік жүргізу
Privus – жеке, ерекше
Pure – ауыртпалықсыз, міндеттеме, шарт, сөзсіз
Ratio – санау, жорамалдау, есеп, есеп кітабы
Rationibus – қаржы және салық мәселелерін шешетін

Responsa – құқыққа, заңға қатысты түсініктеме, кеңес беру
Rigor – заңның қаталдығы, қайсарлығы
Rus in urbe – қалаға жеткен ауылдық элемент
Saxum – жартаc
Servitut – меншік иесінің пайдасын шектеу – меншікті шектеу
Sine manu – ер адамның билігі үстем болмайтын неке
Sollus – толық, тұтас
Statim – дереу, міндетті түрде орындалу
Strictus – нақты, қатал
Suus – жақын достар, туыстар
Tenere – иелену, пайдалану
Traditio – алып-сатудың ресми емес түрі (дәстүр, әдет)
Vas – талапкерге кепілдік беруші тұлға
Verus – ақиқаттық, нағыз, шынайы
Vicis – заңды күшіне ену
Vindex – қарызды, жауапты үшін кепіл беруші, қорғаушы
Virtus – батырлық, қажырлық, батылдық, адамгершілік, күш
Curia – азаматтар жиналысы

Латын сойлемдері (мақал-мәтелдерге айналған сөйлемдер)

Ab exterioribus ad interiora – сыртқыдан ішкіге қарай
Ab hoc et ab hoc – олай-солай, мінсіз, айтпақшы және орынсыз
Abiit, excessit, evasit, erupit – кетті, жасырылды, құтылды, қашты (Цицерон)
Ab imo pectore – адалдықпен, шын жүректен
Ab incunabulis – бестіктен, ең басынан бастап
Ab initio – пайда болуынан, бастапқыдан
Ab origine – бастауынан, әліппеден
Ab ovo – басынан (сөзбе-сөз аудармасы жұмыртқадан басталады)
Ab ovo usque ad mala – басынан аяғына дейін (Гораций), сөзбе-сөз аудармасы жұмыртқадан алмаға дейін, римдіктердің ас ішуі жұмыртқадан басталып, алмамен аяқталған)
Absque omni exceptione – күмәнсіз
Ab urbe condita – римнің негізін қалағаннан басталады
Abusus in Baccho – артық шырын ішу
Acta diurna – күнделікті оқиғалар, хроника
Actum atque tractatum – жасалған және талқыланған
Ad absurdum – орынсыз қорытынды жасау
Ad avisandum – алдын-ала ескерту үшін
Ad cogitandum et agendum homo natus est – адам ойлау мен әрекет етуге жаралған
Ad disputandum – талқылау үшін
Ad exemplum – үлгі бойынша, мысал үшін
Ad extra – шегіне жеткенше
Ad fontes – бастауларға, түп-нұсқасына үнілу

Ad gloriam – даңқ үшін
Ad hoc – осыған қарай, осы жағдайға, осы мақсатта
Ad hominem – адамға қатысты
Ad honores – қадыр үшін
Ad infinitum – шексіздікке дейін, бітпейтін
Ad Kalendaas Graecas – белгісіз мерзімге дейін, ешқашанда (сөзбе-сөз аудармасы: грек календарларға дейін, гректерде календарлар болмаған)
Ad libitum – көңілі бойынша, ырыққа қарай, тандауынша
Ad litteram – сөзбе-сөз
Ad meliorem – жақсылыққа қарай
Ad memorandum – есте қалу үшін
Ad notam – ойға түю
Ad notanda – есепке алу
Ad notata – ескерту
Ad patres – аруақтарға кету, өлу
Ad referendum – баяндама жасау үшін
Ad tertium – үшіншіден
Ad unguem – тырнаққа дейін, дәлме-дәл
Ad usum – игеру, қолдану
Ad usum externum – сыртқы қолданыс үшін
Ad usum internum – ішке қолдану
Ad usum proprium – өзі қолдану үшін
Ad valorem – абзалдыққа
Ad vocem – айтсақ
Aequo animo – салғырт, сабырлы
Alea jacta est – нар тәуекел,
Alias – басқаша, өзгеше, одан басқа
Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt – біреудің кемшілігі көз алдымызда, ал өзіміздікі арқамызда; біреудің көзінен қоқым іздеп, өз көзіндегі бөренені көрмейді
A linea – жазуды жаңа жолдан бастау
Aliud est male dicere, aliud accusare – өсектеу бір басқа, кінәлау бір басқа
Alma mater – білім ордасы
Alter ego – дос, тілектес
Altera pars – қарсы жақ
Amat victoria curam – жеңіске ұмтылған жетеді
Amicus certus in re incerta cernitur – нағыз дос қиыншылықта сыналады
Amicus humani generis – адамзат досы
Amicus Plato, sed magis amica veritas – Платон досым, бірақ мен үшін ақиқат одан қымбат (Аристотель)
Amor tussisque non celantur – махабат пен жөтелді жасыра алмайсын
Anni currentis (a c) – осы (өтіп жатқан) жылда
Anni futuri (a f) – келесі жылы
Antiquo more – ежелгі салт бойынша

Anno extrēmo – жыл соңында
Apedibus usque ad caput – бақайынан басына дейін
Aperto libro – дайындықсыз, шешен сөйлеу
Aposteriori – тәжірибеге сүйену
Aprima facie – бір қарағанда
Apriori – алдын-ала, сынаққа дейін, тексерусіз, тәжірибеден тыс
Arbor vitae – өмір ағашы (өмірлік тәжірибе)
Argumentum baculinum – күштеп көндіру, қысым жасап мойындату
Ars longa, vita brevis est – ғылым шексіз, өмір қысқа (Гиппократ)
Ars phoebea – күннің (тәуіттің) шеберлігі
Arte – шеберлікпен
Arte et humanitate, labore et scientia – шеберлік және адамгершілік, еңбек және білім (арқасында)
A solis ortu usque ad occasum – күн шығысқа батуына дейін
Audaces fortuna juvat – батыл адамның жолы болады (Вергилий)
Auferte malum ex vobis – зұлымдықты жойындар
Aurea mediocritas – алтын шеңбер (Гораций)
Auscultare disce – тындауды үйрен
Aut Caesar, aut nihil – барлығы немесе ештеңе; не патшасың, не ешкім емессін (Калигула)
Aut vincere, aut mori – жеңіс немесе өлім; не жеңу, не өлу
Aut cu scuto, aut in scuto – не қалқанмен оралу, не қалқанның үстінде оралу (абыроймен шайқаста қаза тапқан жауынгерді қалқанға көтеріп әкелген)
Ave Caesar, morituri te salūtant – Аман бол Цезарь, өлімге аттанғандар саған сәлем саламыз (рим гладиаторларының императорға айтатын сөздері)
Avis rara – сирек құс, сирек кездесетін нәрсе
Ave, amice mi! – сәлем, досым!
Aquila non captat muscas – бүркіт шыбынды жемейді (ұсақ -түйекке қызықпайды)

Beata stultica – білместіктен ағаттық жасау
Beatitudo non est virtutis praemium, sed ipsa virtus – бақыт айбындық білдірген үшін марапатталуда емес, айбынды болуда (Спиноза)
Bellum frigidum – қырғый қабақ соғыс
Benedicite! – жолын болсын!
Beneficentiam amicitiae quis hominū negāre potest? – достықтың пайдасын кім жоққа шығара алады?
Bis – екі мәрте
Bis dat, qui cito dat – екі айтзыбай бергеннің көмегі екі есе пайдалы (Публилий Сир)
Bona fide – сеніммен, ашық, шынайы ниетпен
Bona mente – таза ниетпен
Brevi manu – көп сөзбай (сөзбе-сөз: қысқа колмен)
Brevis esse laboro, obscurus fio – қысқаша айтсам, түсініксіз болады

Caesar ad Rubicōnem – Цезарь Рубиконға жеткенде; маңызды шешім қабылдаудың алдында
Caesar citra Rubicōnem – Рубиконнан асқан Цезарь; маңызды іс бітірген адам
Caeteris paribus – бірдей жағдайда
Canis timidus non tam mordet, quam latrat – қорқақ иттың қапқанынан үргені көп
Capiat qui capere potest – қолынан келсе ұстап көр
Caritas et pax – қадыр мен бейбітшілік
Carpe diem – уақытты бос өткізбе; бүгін бітіретін істі ертеңге қалдырма (Гораций)
Castigare ridendo mores – қисықты күлкімен түзе
Casu – кездейсоқ
Casus – уақиға
Casus belli – нараздыққа, соғыс бастауға түрткі
Causa causalis – басты себеп
Cave! – қауіпсіздікті сақта! Абайла!
Centuria praerogativa – Бірінші болып даус беретін Центурия
Cessante causa, cessat effectus – себебі жойылғанда іс-әрекетте тоқтатылады
Cetēra desiderantur – қалғанын тілеу ғана қалды
Cetērum censeo – менің ойым, менің пікірім
Cetērum censeo carthaginem esse delendam (cato) – Карфагенді қирату керек деп ойлаймын (Рим сенаторы Катонның сөзі, әрқашан Карфагенге қарсы соғысқа шақырған); шара қолдануға шақыру
Chirurgus mente prius et oculis agat, quam armata manu – тон пішуге асықпау (хирург алдымен ой иелегінен өткізіп, көзімен көрсін, содан кейін скальпельді қолданар)
Circūlus vitiosus – ақау шеңбері
Cis – бері жақ
Citius, altius, fortius! – тезірек, жоғарырақ, күштірек (1913ж. ХОК қабылдаған олимпиядалық ойындар ұраны)
Cogito, ergo sum – мен ойлаймын, демек мен бармын (Декарт)
Cognomine – қабілеті бар
Cognosce te ipsum – өзінді танып біл
Commūnis opinio doctōrum – ғалымдардың ортақ пікірі
Con amore – махаббатпен, шын жүректен
Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur – келісіммен жасаған іс алдыға басады, келісімсіз – артқа тартады (Гай Саллюстий Крисп)
Concordiā parvae res crescunt – береке болса кіші-ғұрым ердер өрлей түседі
Concordia victoriam gignit – береке-бірлік жеңіске жетелейді
Conditio sine quā non – міндетті шарт, қажетті жағдай
Confer! – көр! Салыстыр! (ғылыми еңбектердегі сілтемелерді)
Consensu omnium – ортақ келісім, мәмілеге келу, барлығы мойындағанда
Consuetudo est altēra natūra – ауру қалса да, әдет қалмайды
Consumor aliis inserviēdo – басқалар үшін отқа

Contraria contrariis curantur – уды умен қайтарады
Contra spem – үміттің ақталмауы
Contra spem spero – қарамастан үміттенем
Contra vim mortis non est medicamen in hortis – ажалға қарсы ем жоқ,
Copia verborum – көп сөз
Coram populi – ел алдында
Corvus alba – ақ қарға
Credo – сенемін; дін жолы; сенім символы
Croesus Solone divitior, sed Solo Croeso sapientior erat – Кроес Солоннан бай болды, бірақта Солон Кроестеан ақылды
Cui bono? Cui prodest? – кімге жақсы? Кім ұтады? Кімге пайдалы? (Л Кассий Лонгин Равилла)
Cuique suum – әркімге өзінікі
Cujusvis hominis est errare; nullius, nisi insipientis in errore perseverare – қателеспейтін адам жоқ, тек ақымақ қатесін мойындамайды (Цицерон)
Culpa lata – үлкен (өрескел) қате
Culpa levis – (жеңіл) шамалы қате
Cum tibi famam bonam mereris, liberorum tuorum partrimonium auges – жақсы әкенің аты баласына қырық жылдық азық
Cum grano salis – ащы (сөз); ақылмен; кекетіп
Cum rem animus occupāvit, verba ambiunt – ойға қонса, сөз табылады
Cum tacent, clamant (Cicēro) – олар үнсіз болса, ол шу көтерді (келіспей) (Цицерон)
Currente calamo – тез жазу
Curricūlum vitae – өмірбаяны

De actu et visu – тәжірибеден түйгені
Debes, ergo potes – міндеттісі, қолынан келеді
Debito tempore – тиісті кезінде
De die in diem – күн сайын
De (ex) nihilo nihil – жоқтан (ешнәрсе) пайда болмайды (Лукреций)
De facto – факт; шынымен солай
De gustibus non est disputandum – талғам туралы дауласпа
De lana caprina – сөзге тұрмайтын
De lingua slulta incommoda multa – басқа бәле тілден
De mortuis aut bene aut nihil – өлген туралы жақсы айту, немесе ештене айтпау
De non apparentibus et non existentibus eadem est ratio – келмеген мен жоқтың құны бірдей
Desiderata – тілектер, ниеттер
Des partem leonis – арыстанның үлесіндейін беру
De te fabūla narrātur mutatō nomine – есімінді өзгертіп сен туралы өсек айту
Detur digniori – ең лайқтығы берілісін
Deus ex machina – сырт күштің араласуы (Сократ), күтпеген жағдайлардың істің нәтижесіне әсері

Devictus beneficio – таспен атқанды аспен жену
Diagnosis ex juvantibus – қосымшаларға сүйеніп диагноз қою
Dictis facta ne dissentiant – сөзбен істің бірлігі
Dictum - factum – айттын – істе
Dies diem docet – бір күн екіншіні үйретеді
Dies crastinus consilio dicitur – кеңесу келесі күнге белгіленді
Difficile est proprie communia dicere – бәріне әйгілі ақиқатты дұрыс жеткізу қиын (Гораций)
Dimicandum – күресу керек
Dimidium facti, qui coepit, habet – бастау – істің жартысы
Dixerit quispiam – айтатын адам табылады
Discernit sapiens res, quas confundit asellus – ақыл- есек шатастырған сұрақты шешеді
Disce, sed a doctis, indoctos ipse doceto – білгеннен үйрен, білмегенді үйрет
Divinum opus sedare dolorem – ауырғанды басу – құдайға жағымды іс
Dixi – айтарымды айттым, сөз қалған жоқ, қосатыным жоқ
Dixi et animam levavi – айтарымды айтып жеңілдеп қалдым
Docendo discimus – біреуді оқытып, өзін де үйренесін
Do manus – біреу үшін кепілдік беру
Dones eris felix, multos numerabis amicos – бақыттының достары көп (Овидий)
Do ut des – берсен, өзіне қатады
Do ut facias – жақсылығынды ұмытпаймын деп беремін
Dulce et decorum est pro patria mori – отан үшін жан қию құрметі (Гораций)
Dum docent, discunt – үйреткен өзінде үйренеді
Du docēmus, discimus – оқытқан сайын өзімізде оқимыз
Dum spiro, spero – демім біткенше дейін үміттенемін (Овидий)
Duobus litigantibus tertius gaudet – екеу төбелессе, үшіншісі қуанады
Duos lepores insequens, neutrum cepit – екі қоянды қусан, біреуінде ұстай алмайсын

Edimus, ut vivamus; non vivimus, ut edamus – өмір сүру үшін, тамақ ішеміз, бірақ тамақ ішу үшін өмір сүрмейміз
E fructu arbor cognoscitur – ағашты жемісінен таныйсын (алма ағашынан алысқа түспейді)
Elephantum ex musca facis – түймедейді түйедей қылу
Eo ipso – нәтижесінде, сонымен
Eodem numēro – соның ішінде
Error eventuālis – кездейсоқ қате
Epistula non erubescit – қағаз қызармайды, қағаз бәріне шыдайды (Цицерон)
Errāre humānum est – қателесу адамға тән қасиет
Errata – қателер
Est modus in rebus – бәрінің шегі бар; бәрінің өлшемі бар (Гораций)
Est rerum omnium magister usus – тәжірибе – әр нәрсенің ұстазы (Цезарь)
Et cetera (etc) – тағыда басқа

Et gaudium et solatium in litteris – қуаныш пен жұбаныш ғылымда (Плиний)
Et singula praeduntur anni – кәрілікке мойынсыну
Ex abrupto – артық сөзсіз, бірден, дайындықсыз, күтпеген жерде
Ex auditu – тындай отырып
Ex cathedra – сөзсіз
Exceptis excipiendis – тыс саналатыннан басқа
Exclusive – тыс санау, ерекше, эксклюзивты
Ex consuetudine – үйренішті, әдет бойынша
Exegi monumentum – ескеркішті өзіме орнаттым (Гораций)
Exempli causa – мысал үшін
Exempli gratia (e g) – мысалы
Ex juvantibus – көмекке қарағанда
Ex libris – кітаптардан
Ex nihilo nihil – жоқтан жоқ – жоқтан ештене пайда болмайды (Лукреций)
Ex officio – міндеті бойынша
Ex oribus parvulorum – баласы бар үйдін өтірігі жатпайды
Ex oriete lux – жарық шығыстан
Expedite – таяуда
Ex post facto – заңның кері күші
Ex professo – шеберлікпен, мамандығы бойынша, мұқият
Ex tempore – қажеттілікте, дайындықсыз, кедергісіз, кезбе-кез
Extra formam – формалды емес
Extra muros – бұқаралық
Ex ungue leonem – арыстанды тұяғынан тануға болады
Ex ungua leonem cognoscimus, ex auribus asinum – арыстанды тұяғынан, ал есекті құлағынан танимыз
Ex ungue leonem pingere – тұяғына қарап арыстанды суреттеу; бір бөліктен тұтасты бағалау
Ex voto – уәде бойынша

Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus – сау адам- ауру адамға ақыл айтқыш болады
Facio ut des – сен берсін деп істеймін
Facio ut facias – сен істесін деп істеймін
Faciam, si potuēro – қолымнан келсе істеймін
Fama clamosa – шулы даңқ
Fama volat – сөз тарады
Familiariter – бөтенсінбей, оңай
Fas atque nefas – рұқсат етілген және рұқсат етілмеген; шындық пен өтірігі аралас
Favete linguis – тілінді тарт
Fac simile – дәлме-дәл жаса; факсимиле; біреудің қолын келтіру, көшіру
Feci, quod potui, faciant meliora potentes – қолымнан келгенін жасадым, асам деген істеп көрсін

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas – дүниенің маңызына жеткен адам бақытты (Вергилий)

Ferro ignique – отпен және қылышпен

Festina lente – баяу асық (асықпаған арбамен қоянға жетеді)

Fiat – болсын

Fiat lux – жарық болсын

Fidelis et forfis – адал және батыл

Fide, sed cui fidas, vidē – сақ бол; кімге сенетінін біл

Finis coronat opus – істің соңы

Flagrante delicto – қылмыс үстінде

Folio verso (f v) – келесі бетте

Formaliter et specialiter – формалды және атап айтқанда

Fortiter in re, suaviter in modo – жылы сөз арқасында табандылықпен мақсатқа жету (жылы сөйлесен жыланда ұясынан шығады)

Fortūnam suam quisque parat – әркім өз бақытын өзі табады

Fructus temporum – уақыт жемісі

Fugit irrevocabile tempus – уақыт кері қайтпайды

Funditus – түбіне дейін, жетілгенше

Gaudet patientia duris – жылдамдық жеңісін тойлайды

Causa publica – қоғамдық іс

Generaliter – жалпы

Gloria victoribus – жеңгендер жасасын

Grata, rata et accepta – жарамды, заңды және қабылданады

Gratis – төлем ақысыз, тегін

Gratulari – қуану (өз бақытына)

Grosso modo – жалпы жағдайда

Gutta cavat lapidem – тамшы тасты ояды (Овидий)

Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe calendo – тамшы тасты күшпен емес, тамшылап ояды

Habeat sibi – іште сақта

Habent sua fata libelli – кітаптардың өз тағдыры бар

Habent sua sidera lites – дауды тағдыр шешеді

Habitus – сырт келбеті

Hic et nunc – кідірмей

Hic locus est, ubi mors gaudet succurrere vitae – өлім өмірге көмектесетін жер

Historia magistra vitae – тарих – өмір ұстазы

Hoc est (h e) – бұл дегеніміз

Hoc loco – осында, осы жерде

Hoc nos mendāces facit, quod nemo se ac alios eādem mensūra metitur – ешкім бәрін бір өлшеммен алмағандықтан өтрікші боламыз

Hoc volo, sic jubeo – қалағаным осы, осыны бұйырамын

Homagium – құрмет көрсету

Homo contemnendus – жек көруге лайық адам

Homo homini lupus est – адам адамға қасқыр

Homo novus – жаңа адам; шошақай

Homo ornat locum, non locus hominem – адамды адам қылатын мәртебесі емес адами қасиеттер

Homo sapiens – саналы адам

Homo sum et nihil humani a me alienum puto – мен адаммын, адамға тән қасиеттер маған жат емес

Honoris causa – сый, құрмет үшін

Honōres mutant mores – сый, сияпат адамның мінезін өзгертеді (бұзады)

Horribile dictu – айтуға тіл бармайды

Ibidem – сол жерде

Ibi victoria, ubi concordia – ауыз біршілігі жеңіске жетекізеді

Idem – дәл солай

Idem alter amat, alter odit – біреу ұнатқанды затты екінші біреу жақтырмайды

Idem per idem – бірдей

Id est – яғни

In abstracto – жалпы, дерексіз

In aeternum – мәңгілік

In angello cum libello – кітаппен босағада жалғыздан-жалғыз

In brevi – қысқаша

Incognito – жасырын, өз есімін құпияда сақтау

In corpore – толық құрамда, тұтас

Incredibili dictu – мүмкін емес

Inde ira – ашу туғызады

In deposito – сақтауға

Index – көрсеткіш, тізімі

Index librorum – кітаптар тізімі

In extenso – толық, сөзбе-сөз

In extremis – соңғы сәтте

Iniuriarum nemo obliviscitur, beneficiorum autem multi – өкпесін ешкім ұмытпайды, жақсылықты – көпшілігі

Infandum renovare dolorem – ауырсынуды қайта жаңғырту өте жаман

In favorem – біреудің пайдасына

In folio – толық бір бет (кітаптің ең үлкен форматы)

In hoc statu – сондай жағдайда

In loco – орнында

In medias res – істің мәніне үнілу (Гораций)

In memoriam – еске алу

In natura – шынайы, табиғи

In optima forma – барлық ережелерін сақтай отырып

In pace – тыныштықта, бейбітшілікте

In pleno – толы (құрамына қатысты)

In propria persona – өзі (жеке тұлға)
In re – сұрақ бойынша, сұраққа қатысты
In rerum natura – табиғатында
In spe – болашаққа үмітпен
In statu nascendi – басында, пайда болған кезде
In statu quo (ante) – бұрынғы жағдайда
Inter parietes – төрт қабырғаға қамалып
In transitu – жүріп келе
In tyrannos – тиранға қарсы
In usu – қолдануда
In via est in medicina via sine lingua latina – медицинаға латынсыз жол жоқ
In vitro – ыдыста, пробиркада
In vivo – табиғи формада
Ipse dixit – «дөкейден өзі айтты» (беделді)
Ipsissima verba – сөзбе-сөз
Ista quidem vis est – Бұл күш көрсету! (Цезарь өзіне қастандық жасағанда)
Ite, missia est – барындар, бәрі бітті!
Item – дәл солай

Jurāre in verba magistrī – ұстаздың айтқанына кәміл сену;
Justum et tenacem propositi virum! – өзіне сенген мақсатына жетеді! (Гораций)

Labor corpus firmat – еңбек дене шынықтырады
Labor improbus – белсенді еңбек ету
Labor omnia vincit – еңбек бәрін жеңбек
Lapis offensionis (petra scandali) – қиындыққа тірелу
Lapsus – қате, жаңылу
Lapsus calami – жазуда жіберген қате
Lapsus linguae – сөйлегенде жіберілген қате, сөзден жаңылу
Lapsus memoriae – есте қате сақтау
Larga manu – мол, жомарт
Legati missi errant ad pacem petendam – бейбітшілік орнату үшін елшілік жіберілді
Lege artis – шеберлікпен, өнерлі
Licitum sit – рұқсат берілсін
Littera scripta manet – жазылған нәрсе өшпейді
Loco citato (Ic) – айтылған жерде
Loco laudato (Il) – аталған жерде
Locus minoris resistentiae – жіңішке, осал жері
Locus standi – көзқарас
Loquacitas raro caret mendacio – көп сөз, бос сөз
Lupus in fabulā – атасан шыға келеді; (баснядағы қасқыр сияқты)
Lupus pilum mutat, non mentem – қасқыр терісін өзгерткенмен негізі өзгермейді

Macte! – тамаша!
Magister dixit – ұстаздың сөзі (беделді адамға сілтеме жасау)
Magistra vitae – өмір тәлімгері
Mala fide – шынайы емес, өтірік
Mala herba cito crescit – арам шөп тез өседі
Male parva cito dilabuntur memoria – ынтасыз оқылған тез ұмытылады
Manu propria – өз қолымен
Manus manum lavat (Seneca) – қол-қолды жуады (қарға-қарғаның көзін шұқымайды). Сенека
Manu scriptum, manuscriptum – қолжазба
Margaritas ante porcas – шошқаға маржан шашқандай (қадырын білмейді)
Media et remedia – әдістері мен құралдары
Medica mente non medicamentis – дәрімен емес ақылмен емде
Medice, cura te ipsum – дәрігер, өзінді өзін емде
Medicus amicus et servus aegrotorum est – дәрігер – ауырғанның досы және қызметкері
Medicus curat, natura sanat – дәрігер емдейді, табиғат жазады
Medicus medico amicus est – дәрігер дәрігерге дос (көмекші)
Meliora spero – жақсылыққа жорам
Memento mori – өлім барын ұмытпа
Mendaci homini verum quidem dicenti credere non solemus – өтірікші шындық айтса да сенбейміз
Mensis currentis – осы айда
Mens sana in corpore sano – тәні саудың – дені сау
Meo voto – менің пікірімше
Minimum – ең аз дегенде
Mirabile dictu – таң қалардай
Miserabile dictu – өкінішті
Miseris succurrere disce – мұқтаж жандарға (ауруларға) көметесуді үйрен
Modus agendi – әрекеттенудің түрі
Modus vivendi – өмір сүру салты; күн көру салты, уақытша келісім (дауласуда)
Mos imitandus – үйренетіндей дәстүр
Motu proprio – өз ынтасымен
Multa sunt in moribus dissentanea multa, sine ratione – дәстүрлердің арасында орынсыздар да кездеседі
Multum in parvo – аз болса да мағыналы
Multum, non multa – мағынасыз көп сөз; мағыналы қысқа сөз
Multum vinum bibere, non diu vivere – көп ішімдік ішкен ұзаққа бармас
Mutatis mutandis – ескерумен, өзгерістермен, қажетті өзгеріс енгізе отырып
Mutato nomine – басқа атаумен

Natura sanat, medicus curat – табиғат жазады, дәрігер емдейді
Ne accesseris in consilium nisi vocatus – кеңес сұрамаса, ақыл айтпа
Nec plus ultra – шегінер жоқ, шегіне жету
Nec sutor ultra crepidam – білмегенді сынама
Nefas – әділетсіздік
Nemine contradicente – бір ауыздан
Nemo adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis – өмірге риза адам болмайды
Nemo nascitur doctus – іштей оқып тумады
Nemo nascitur orfifex – ешкім шебер болып тумады
Ne noceas, si juvare non potes – артық қыламын деп тыртық қылып алма; артық емдеп ауруға зиян тигізбе
Ne per caput tuum iuravêris – жанынмен ант бер ме
Noli turbare circûlos meos! – Сызбаларымды шатастырып алмандар! (Архимедтің өлер алдындағы сөзі)
Notum est laboris honôres gignère – еңбек сыйға лайық. Еңбектің жемісі сый
Nota bene! – (NB) мәтіндегі сөздерге назар аудару белгісі
Non multa, sed multum – мағыналы қысқа сөз
Non omne quod licet bonestum est – рұқсат етілгеннің барлығы дұрыс дегенге келмейді
Non progrēdi est regrēdi – алдыға баспаған – кері шегінгенмен бірдей
Non scolae, sed vitae discimus – мектеп үшін емес, өмір үшін оқимыз; баға үшін емес, білу үшін оқимыз
Nulla regûla sine exceptiōne – ерекшесіз ереже жоқ
Nunquam pericûlum sine hericûlo vincitur – қауіп қауіпсіздікті жеңбейді

Ocûlos vulgo specûlum anîmi vocant – адамның көзі жанымның айнасы
Omne initium difficile est – істің бастауы қиын
Omnia mea mecum porto – өзімдікін өзіммен алып жүремін (грек данышпаны Биантаның сөзі – адамның шынайы байлығы – оның қадыр-қасиеті)
Omnia praeclâra rara – мінсіздік сирек кездеседі (Цицерон)
Omnia vincit amor – махаббат бәрін жеңеді
Otium post negotium – еңбек етсен демалыс
O tempora? O mores! - о заман, о әдептер! (Цицерон)

Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi – ауыз бірлігі болмаса қарудан пайда жоқ
Per aspêra ad astra – қиындықты жеңу арқылы мақсатқа жету
Per fas et nefas – сындық пен өтірікті қоса отырып
Persona grata - дипломатиялық өкіл; қалаулы тұлға
Plenus venter non studet libenter – сөзбе сөз: тойған қарын оқытпайды
Popûlus pacâtus – бейбітшіл ел
Post factum – істегеннен кейін (постфактум), бояуы сінгеннен кейін
Post scriptum – мәтіннен кейін; хатқа қосымша

Praeterita omittâmus – өткенді сөз қылмайық
Prima facie – бір қарағанда
Pro et contra – ия және қарсы
Pro bono publico – халықтың қамы үшін
Pro memoriâ – еске сақтау үшін
Pro formâ – көзбояушылық, форма үшін (проформа)

Rara avis – сирек кездесетін құс
Repetito est mater studiôrum – қайталау – оқудың анасы

Saepe feminae upsa imbecillitas praesidio est – әйелді әлсіздігі қорғайды
Sapienti sat – ақылды бірден қағып алады
Scientia potential est – білім – күш
Silent leges inter arma – қару сөйлесе заң үнсіз қалады
Sine irâ et studiô – ашусыз және ешкімді қолдамай (Тацитус)
Sus Minervam docet – шошқа Минервраға ақыл айтады (Минарва – даналық құдайы)
Suum cuique – әркім лайығын алады

Tabula rasa – таза тақтайша (баланың санасы туралы).
Tarde (sero) venientibus ossa – кешіккенге сүйек қана бұйырады
Tempora mutantur et nos mutamur in illis – заман мен бірге өзгереміз
Temporis filia veritas – ақиқат – уақыттың елшісінде (уақыт өте шындықтың беті ашылады)
Tertium non datur – үшіншісі жоқ; екеуінің бірі; не бұлай, не бұлай
Timeo Danaos et dona ferentes – даналықтар (грек тайпасы) мен сыйлық бергендерден сақтанымдар
Tres faciunt collegium – үшеу коллегия құрайды

Ubi concordia – ibi victoria – ауыз бірлік барда, жеңіс бар
Undique ad infêros tantundem viae est – о дүниеге аттанғандардың жолы бір
Unus vestrum me traditurus est – біреуін мені сатып кетесіңдер
Usque ad vesperum diem ne laudes – кеш батпай, күн сәтті деме

Vade mecum – сонымнан ер; анықтама, нұсқаулық
Variae lectiones – 1) түрлі оқу; 2) әртүрлі оқу
Veni, vidi, vici – келдім, көрдім, жеңдім (Понтия патшасын жеңгендегі Цезардің сөзі)
Verbo tuo temet condemnos – мына сөзінмен өзінді айыптап тұрсын
Vincit omnia veritas – шындық әрқашанда жеңеді
Virtutis est domare, que cuncti pavent – батылдық көпшіліктің үрейін туғызатынды жеңе біледі
Vitae expectatio est eius negatio – болашақ өмірді күткенін оны жоққа шығарғаны

Vivere est militare – өмір сүру – күресу (Сенека)

Quaerite et inveniētis – іздеген табады (Матфей Евангелиесі)

Quae sententia mihi vera videtur – осы шешім дұрыс

Quantum satis – қанша қажет

Quasi – квази, жалған, алдамшы

Quid agis, praeclenter agas et respice finem – не істесенде, ойланып істе және мақсатыңды есте сақта

Quid addi possit? – не деуге болады?

Quid putarem? – не ойлауым керек?

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes – даналықтар мен сыйлық бергендерден қорқамын (Трояны басып алған данайлықтардың (грек тайпасы) ағаш аттарына қатысты трояндық абыз Лаокооның сөзі)

Qui habet aures audiendi, audiat – құлағы барлар естиді

Qui quaerit, reperit – іздеген табады

Qui non laborat, non manducet – еңбек етпеген ас ішпейсін

Qui scribit, bis legit – жазып отырған екі рет оқиды

Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris – өзіне қаламағанды, басқаға тілеме

Quod non licet ferinis, aequum non licet viris – әйелге бірдемеге тиым салса, ер адамға да рұқсат жоқ

Quod licet lovi, non licet bovi – Юпитерге рұқсат етілген өгізге рұқсат етілмейді; үлкендерге рұқсат етілген, кішілерге де рұқсат етіле бермейді

Quorum numerus sufficit – саны жеткілікті

ЗАҢИ СӨЙЛЕМДЕР

Absolvo – мен ақтадым (А)

Ab absurdo – қарама-қарсыдан (дәлелдеу тәсілі)

Abiecto furto effugit fur – ұрлағаның тастап ұры қашты

A contrario – қарсы мағынадағыны пайдаланып дәлелдеу

Actio legis – заңды талап

Actum est illicitum – іс аяқталды (сот отырысы аяқталды)

Тарауға болады (процессуалды формула)

Actor probaturus – дәлел келтіру ниеті бар арызданушы (дәлелдеме деген)

Actore non probante reus absolvitur – егерде талаптанушы дәлел келтіре алмаса жауап беруші босатылады

Ad instantiam – арыз бойынша мінездеме

Ad rem – істің мәні, іске көшу

Aegutus – әділеттілік рим құқығының маңызды негізі және талқылау қағидасы. Оның бастауы – азаматтардың заң алдында теңдігі (құқық теңдігі)

Album indicium – судьялар тізімі

Alibi – басқа жерде

Animus possessionis – animus – (рух, рухани, ой), ниет, пиғыл, ерік

Possessionis – иелену, бір затты иелену

Approbatur – мақұлданды

Argumentum ad ignorantiam – екінші жақ аңғармайды дегенде

Argumentum ad hominem – екінші жақтың сезімталдығын есептелген дәлелдер

Audiatur et altera pars – қарсы жақты тыңдау (айыптаушы мен айыпталушыны бірдей тыңдау)

Capitis deminutio media – азаматтықтан айрылу

Causa, dies, condition – мақсат (келісімнің), мерзім, шарт, белгісіздік

Circulus vitiosus – ақаулы шеңбер

Cognito extraordinaria – төтенші сот тергеуі (талқылау)

Comitas gentium – халықаралық сыпайлық

Concipere libellum – арыз жазу

Condemno – мен айыптаймын (С)

Conditio sine qua non – міндетті шарт

Confessio extrajudicialis in se nulla est; et quod nullum est, non potest adminiculari – соттан тыс мойындалған сөздердің құндылығы аз, сондықтан сотта іс қозғауға негіз бола алмайды

Convenire in matrimonium – тұрмысқа шығу

Consensus omorium – барлығымен келісемін

Contra factum non est argumentum – факт бойынша дәлел жоқ

Convenire – талап қою

Corpus delicti – қылмыстың сипаты (құрамы), маңызды дәлелдемелер

Crimen falsi – жалған үшін айыптау

Curriculum vitae – өмірбаян

Cum privilegio – артықшылығы

Damnari potest, qui reum dolo non exhibet – айыпталушыны сотқа алып келмейтіні үшін өзі сотталуы мүмкін

Damnnum parvum – кіші-құрым шығыны

Daze, facere, praestare – бұру, істеу, көрсету

De jure – де-юре (заң бойынша)

De visu – өз көзімен көрген

Dic, duc, fac, fer! – тек шындықты айт, істі адал жүргіз, міндетінді орында, қиындыққа қарсы тұр! (заңгердің 4 қағидасы)

Dolus malus – қасақана

Dura lex, sed lex – заң қатал, бірақ ол заң; заңның аты заң

Est quaestio, quod crimen obiciat – қандай айып тағасын деген сұрақ туындайды

Ex turpi causa actio non oritur – заңсыз талаптан арыз негізделмейді

Factum est factum – факт- факт болып қалады

Furtum manifestum – ұрлық істінде қолға түсу

Furtum nec manifestum – ашылмаған ұрлық

Heres ab intestato (Dig) – заң бойынша мұрагер (мұра жазылмағанда)

Id quod dictum est – айтылғандай

Id quod actum est – істелгендей

Ignorantia non est argumentum – (Spin) – (заңды) «білмеу» дәлел деп саналмайды

Ignorantia juris (legis) neminem excusat – заңды білмеу ақтауға жаппайды

In tabellas referre – хаттамаға жазу

In jure et in indicio – претор мен судьяда

Injuria realis – әрекет арқылы қорлау

Injuria verbalis – сөзбен қорлау

In iure – римдік сот процессінің бірінші бөлімі, магистрант талап қоюдың заңды негізі барма екенін анықтайды, жауап беруші мойындаса, екі жақ **litic contestation** ды, сот процессінің екінші фазасы – **apud inducem** басталады (істі қозғау)

Ipso facto – айқын фактінің күшімен

Ipso jure – заңның күшімен, заңға сай, автоматті түрде

Ista lis contestata – істі сотта талқылау

Is fecit, qui prodest – заңсыз әрекеттен ұтатын

Ius vindicandi – заңды құқығы (әулет басшысының қол астындағы адамды басқа біреу күштеп ұстаса сотқа арыздану құқығы)

Juris consultus – заң кеңесшісі

Jure humano – табиғи құқық бойынша

Jure – құқыққа сай

Jus gentium – халықтар құқығы

Jus privatum – дербес құқық

Jus publicum – бұқаралық құқық

Jus tertii – үшінші тараптың құқығы

Jusiurandum – ант

Legis actio – рим азаматтары ғана жүгіне алатын көне римдік сот процессі

Lege – заң бойынша

Legem brevem esse oportet – заң қысқа жазылуы керек

Leges regnant populos – адамдарды заң билейді

Lex Julia repetundarum – пара туралы Юлий заңы

Lex ferenda – жарияланатын заңдар

Lex lata – жарияланған заң

Lex prospicit, non respicit – заң алға басады, кері жүрмейді; заңда ретроактивтік әсер жоқ

Lex loci delicti – құқық бұзушылық туралы заң

Lex specialis – арнайы заң

Libero – босатамын (L)

Locus regit actum – жергілікті заңдар

Locus sigilli (LS) – мөрдің орны

Lus utendi – пайдалану құқығы

Magna et veritas, et praevalabit – шындықтан жоғары еш нәрсе жоқ, шындық жеңеді

Matrimonium instum – заңды неке

Mea culpa, mea maxima culpa – менің кінәм, менің үлкен кінәм

Mihi tecum est actio – менің сенімен соттасуым

Modus vivendi – өмір сүру салты

Modus procedendi – әрекет ету түрі

Mutuus consensus – келісу (тараптар)

Nemo index in propria causa est – қызығушылығы бар істі судья жүргізе алмайды

Nemo debet bis puniri pro uno delicto – ешкім бір қылмыс үшін екі рет жазаланбайды

Nemo iure suo uti cogitur – ешкім құқығын іске асыру міндетті емес

Nervus probandi – дәлелдің мағынасы

Non semper vacare ira aut misericordiae iudex potest – судья ашу мен аяуға жол бермеу керек

Non tantum facile parricidium excusari posse, quam fireri – адамды өлтіруден оны істегенді ақтау қиын (Папиниан)

Nullum crimen, nulla poena sine lege – қылмыс заңмен танылып заңмен жазалану керек

Onus probandi – дәлелдеу міндеті (арызданушыға жүктеледі)
Omne jus hominum causa constitutum est – әркім заңға жүгінуге құқылы

Pacta sunt servanda – келісімдер орындалу керек
Pactum conventum – жасасқан келісім
Pleno jure – толық құқықты
Ponere (leges) – жариялау (заңды)

Remove officio – қызметінен босату
Reo absentē – айыпталушы сотқа қатыспағанда
Repetundae – пара
Respondere, cavere, agere – жауап беру, құжаттарды рәсімдеу, сотта сөйлеу
Res indicatē pro veritate habetur – сот шешімдері міндетті
Res nec mancipi ipsa traditione pleno iure alterius fiunt – манципация рәсіміне жатпайтын заттар иесі берсе алғанның меншігі саналады

Sanctio – санкция (құқық нормасының бөлігі ретінде)
Salvo iurē – құқығы сақталады
Silent leges inter arina – қаруға қарсы заң жүрмейді
Sine ira et studio – алдын ала тон пішпей
Sine provocatione – шағымданусыз
Semel heres – semper heres – мұрагер деп танылған әрқашан мұрагер саналады
Species facti – істің мән-жайы; толық жағдай
Status rerum – істің мәні
Status quo ante – бұрын болған жағдай

Talio esto (Dig) – бірдей көру
Testis unus, testis nullus – жалғыз куәгер жеткіліксіз
Testis ullus – кез келген куәгер
Tertium non datur – үшінші (шешім) жоқ. Екінші бірі ғана
Testes mute – үнсіз куәгерлер (қылмыстағы заттай дәлелдемелердің рим құқығындағы атауы)
Tollendarum causā ad arbitros itur – дауды тоқтату үшін төрешінің көмегіне жүгіну

Ultima ratio – соңғы шешуші дәлел
Unum castigabis, centum emendabis – жазалай отырып, жүзін түзейсін
Uti possidetis – пайдаланғандай (ары қарай пайдалана беріңіз)
Uti, frui, abuti – пайдалану, қолдану (затты)

Vir excellens scientiā iuris civilis – ер азамат азаматтық құқықты басқалардан артық біледі

Quaeritur – күмәнді
Qui consuluntur – заңгер-ақылшы
Qui nimium probat, nihil probat – көп дәлелді тартқан, әдетте ештеңені дәлелдемейді
Quod erat demonstrandum – дәлелі табылды

Римдік құқықтық жүйесінде қолданылатын терминдер мен ұғымдар

Агнаттық - бір ата-анадан туғанынан емес бір әулетке жатады, бір отағасының қол астындағылар мағынасындағы туыстық қарым-қатынаста саналуы.

Бонитарлық меншік – Ежелгі римде преторлық құқыққа негізделген меншіктің түрі. Цивилдік (квириттік) құқықта мойындалмаған, себебі, затқа иеленуде манципация рәсімі жасалмаған. Бонитарлық меншіктің цивилдік формасына өтуі ұзақ уақытқа байланысты.

Cum manі некесі – отағасының билігіне негізделген неке.

Sine manі некесі – әйел де құқықтық қабілетке иеленген неке түрі.

Виндикация (виндикт) – шартты түрде сот процессін өткізу арқылы құлға бостандық беру; затты қайтару жайында иесінің сотқа арызы.

Әрекетке қабілеттілік – римдіктерде әрекеті арқылы құқық пен міндетке иелену

Децимация – жеребе арқылы жазалау. Шайқас болып жатқан жерден, қорқақтық білдіріп қашқан үшін Ежелгі римде децимация іске асырылған. Әр оныншы сардарды басқаларға сабақ болсын деп «дарға» асқан.

Децимвирлер - («оң ер азамат») – б.д.д. 451 ж. XII кесте заңдарын құрастыру мақсатымен 10 адамнан жасалған үкіметтік комиссия.

Дигестілер – римдік құқықтың византиялық кодификациясының негізгі бөлігі. Византия императоры Юстинианның заманында 529 ж. Трибунианның басшылығымен жинақталып бір жүйеге келтірілген. Кейін **цивильдік құқықтар** жинағы аталған.

Диктатор – Римге қауіп төнген жағдайда алты айға барлық билікке иеленген басшы.

Доминат – Римде абсолюттік монархия орнаған кезең (III-V ғғ.). «доминатус» – үстемдік. Диоклетиан 284ж. август және доминус атағына иеленген.

Инквизициялық процесс – қылмысты тергеу арқылы өтетін сот процессі

Институциялар – жас заңгерлерге арналған оқулықтар. Алғашқы оқулықтардың бірі Гай Институциялары II ғ. Гайдың пікірінше құқық тұлғаларға, немесе заттарға (міндеттерде жатады) немесе талаптарға (иск) қатысты туындайды. Осындай жүйе институционалды деп аталады. VI ғ. Гайдың институцияларының және басқа да классикалық танылатын заңгерлердің еңбектерінің негізінде Юстиниан Институциялары құрастырылды. 529 жылғы азаматтық құқық жинағында Юстиниан Институциялары заңдар ретінде танылып, судьялар соларға сілтеу жасап шешім қабылдаған. Институционалды жүйе қазіргі заманда кең таралған. 1804 ж. Францияның Азаматтық кодексі; 1995 ж. Ресей Азаматтық кодексі және басқа да континенталды құқықтар тобына жататын елдерде институционалды жүйе қағидалары сақталған.

Интердиктер (лат. *Interdic-tum* - тыйым) – бұзылған құқықты қайта қалпына келтіру мақсатындағы міндетті түрде орындалатын претордың бұйырығы. Жеке меншік иесінің бұзылған құқығын қорғауда ең ұтымды және қысқа жолы. Интердикт формуласы преторлық эдиктке жазылған.

Виндикациялық иск – иесі затты қайтаруды талап ету.

Негаторлық иск – иесіне өз заттың пайдалануға келтірген кедергіні жою туралы талап (иск).

Квестор – мемлекеттік қазына мен мұрағатты сақтаушылар және қылмыстық істер бойынша алғашқы тергей жүргізушілер

Квириттер – республикасы дәуіріндегі рим азаматтарының ресми атауы. «Квириттық құқығы» барлар, «квириттік меншік» иелері мағынада айтылған.

Когнат – бір атаның ұрпақтары, қандық туыстық.

Когнаттар – Ежелгі римде нағашылар, шешесі жағынан туыстар.

Колонат - Ежелгі римде құлдар мен бостандыққа шыққандардың жерді жалға алу арқылы экономикалық тәуелдікке түсу жүйесі.

Комициялар - Ежелгі римдегі халық жиналыстары; форумде халық жиналатын, сот өтетін, жаза іске асырлатын орын. Комиссиялардың үш түрі болған:

1. Куриаттық (30 ру);
2. Трибуттік (3 тайпа);
3. Центуриаттік (центурия – әскери жүздік сап -193 центурия).

Коммендация – Ежелгі римде, алғашқыда Юлий Цезарь, кейін Август және оның ізбасарлары иеленген мелекеттік қызметке талапкерлерді ұсыну құқығын (республика кезінде барлығы сайланған). Батыс Европада алғашқы феодалдық кезеңде өзінен «мықтынын» қол астына кіру туралы келісім-шарт, оны сеньоры ретінде мойындау.

Конкубинат – Болашақта заңды неке қиылғанша әйел мен ер адамның бірге тұруға мүмкіндік беретін құқықтық институт. Конкубинаттың қалыптасуына б.д.д. 18 ж. заң әсер етті. Аталған заң бойынша некесіз тұрған үшін қатал жаза енгізілді. Жазадан заңды некеге тура алмайтын, болашақта «заңды некеге» турам деген ер адамдар босатылатын (мысалы, сенатор әулетінен шыққандар тәуелсіздікті алған құлдыққа болған әйелге үйлене алмайтын). Конкубинатта туған балалардың мұрагерлік құқығы шектелген, мұрасын заңдастыру рәсімі өткізілген. Басқа некесіз туған балалар мүліктік мұрадан толық қол үзген.

Консенсуальный договор - латынша consensus (келісім) – затты қолдан қолға бергеннен емес екі жақ бір мәмілеге келгенен бастап шарт жасасты деп саналған

Конситориум – домината кезіндегі императордың мемлекеттік кеңес.

Конституции – заң ретінде мойындалған императордың жарлықтары, Императордың жарияланатын шешімдері **эдиктер**;

Рескриптер – құқықтық сұрақтар бойынша императордың тұлғалар мен магистраттарға жауаптары мен нұсқаулары;

Декреттер – сотқа түскен істер бойынша императордың шешімдері;

Мандаттар – шенеуіктер мен магистраттарға берген императордың нұсқаулары деп бөлінген.

Консулы – Рим республикасындағы ең жоғарғы магистратура, лауазым. Алғашқыда тек патрицийлерден екі консул сайланған. Кейін Лициний мен Секстий (б.д.д.367 ж.), заңы қабылданған соңы консулдың біреуі плебейлерден сайланған. Консулдардың құзыретінде:

- күнделікті басқару;
- әскери басшылық, әскери сот;
- заңның іске асырылуын қадағалау.

Коэмпция – бес куәгерлердің көзінше ер адам қалын мал төлеу рәсімі.

Курия – Ежелгі римде 10 патрициандық ру Курияны құраған, 10 курия – 1 трибаны; Ежелгі Римде сенат жиналатын ғимараттың атауы; ал рим империясы кезінде провинциалдық сенат; орта ғасырларда – вассалдарынан құрылған сенатор соты.

Легат – принципат кезіндегі римдік провинциядағы ең жоғарғы лауазым, әскери және әкімшілік билікті кеңесі мен канцелериясының көмегімен жүргізген; арнайы сенаттың саяси тапсырмасын орындауға тағайындалған елші немесе уәкілетті өкіл. Кейінгі республика кезінде әскери қолбасшы мен провинция басшысының көмекшісі; жоғарғы дипломатиялық мәртебе, римдік папаның елшісі.

Легат – рим құқығы жүйесінде мұра тізімінен тыс аталған нақты мұрагерге берілетін сый. Алушы мұрагер (легатарий) барлық салықтарды төлеп легатын алады. Сондықтан, легат міндетті өсиет деп саналмаған.

Легатарий - рим құқығы жүйесінде арнайы мұрагер деп көрсетілген адам, кімнің пайдасына легат қалтырылған.

Легисакциялық процесс – римдік юстицияда жеке тұлғалардың арызын қарастыратын сот процессінің алғашқы түрі. Аталуы көне заңға негізделген (12 кесте заңдары) - legis actiones ұғымына байланысты.

Легис – орта ғасырларда римдік құқықты Батыс Европада таратқан заңгерлер. Орталық, королдік билікті нығайтуды, сенаторлық пен шіркеу соты шектеуді, сонымен қатар қалаларда жергілікті өзін-өзі басқаруды қолдаған.

Ликторлар - көне римде жоғарғы магистраттар қызметкерлері мен көмекшілері. Кейін қорғау және ресми қызмет өткізушілер.

Магистратуры – жыл сайын центуриаттық және трибуттық комиссияларда сайланатын мемлекеттік қызметкерлер, ординарлы (қарапайым, үйреншекте) және экстраординалды (ерекше, төтенше) деп бөлінген. Ординалдыға консулдар, преторлар, цензорлар, квесторлар, эдилдер т.б., экстраординалдыға – диктаторлар жататын. Магистранттар билігі жоғарғы өкілеті (диктаторлар, консулдар, преторлар сот билігі мен өлім жазасын тағайындау билігін иеленгендер) және жалпы (барлық магистраттар – үкім шығару, орындамаған үшін айыппұл төлеу) билігі бар деп ажыратылған.

Магистраттар сот билігі мен мемлекет актілерін жасайды, заң шығару билігі тек халық жиналысының құзыретінде болды.

Манципация - («манус» – қол) – затты сатып алуда жасалатын рәсім.

Vi maiore quadam acciderit (қарсы тұралмайтын күш) - зат төтенші жағдайға байланысты жарамсыз болса затты алған адам міндетінен босатылады.

Пекулий - құлға егистік жер, шеберхана т.б. беру арқылы олардан пайда көру.

Перегрины – Рим азаматтығы жоқ, басқа мемлекеттен римге көшіп келген еркін адамдар, оларға ius civile құқығы емес, ius gentium – халықтар құқығы қолданылған.

Плебейлер трибундары - (б.д.д. 494 ж. бастап). Плебейлерден сайланатын және құқықтарың қорғайтын магистратура. Трибундер қол тигізуге болмайтын және «вето» (тыйым салу) құқығын иеленген. **Плебесцит** – плебейлік халық жиналысының шешімдері.

Понтификтер – ең маңызды абыздар коллегиясының мүшелері. Ұлы понтификтер күнтізбені қадағалап түзететін, консулдардың тізімі мен жылнаманы жазған, дәстүр мен заңды талқылап, діни нұсқаулар жинақтарын және заңдық формулалар құрастырған.

Популисцит – патрицийлар мен плебейлердің жиналыстарының ортақ шешімі. Трибуттық комицияларда квесторлар, куриалды эдилден және төменгі 26 магистраттар сайланған.

Популярлар – б.д.д. II ғ. бірінші шерегінде Римде қалыптасқан саяси топ, басты талаптары мемлекеттік қорынан кедейлерге жер учаскелерін тегін тарату

Абсолюттік құқық - меншік иесінің абсолюттік құқығы, заңсыз қол сұғудан қорғалған.

«Халықтар құқығы» - рим азаматтары мен шетелдікте (перегриндер) арасындағы қарым-қатынастарды реттейтін құқық жүйесі. Бұл халықаралық емес рим мемлекетінің құқығы бөлігі.

Меншік құқығы – рим құқығы бойынша адамның затқа қатынастағы, затқа толықтай иелену.

Құқықтық қабылеттілік – адамның құқыққа және міндетке иелену қабілеті.

Прагматикалық санкция – Италиядағы остгот патшалағын византиялық император I Юстинианың әскери жаулап алғаннан кейінгі жарияланған заң шығарушылық акт.

Претор - (лат. praetor, praetor – алдыңғы қатарда)

1) Басты қызметі қалалық сот ісін атқару. б.д.д. 242 ж. бастап рим азаматтары мен шетелдіктер және шетел азаматтары арасында туындаған дауларды қарастыратын Pretor peregrinus сайланған Провинцияларға да преторлар енгізілді, Сулланың тұсында олардың саны сегізге, Цезардың тұсында – 16, Империя кезінде – 18 ге дейін жеткен. Б.д.д. 367 ж. бастап (Leges Licinia Sextiae) преторлардың басты қызметі – сот атқару болды. Қызметіне кірісер алдында претор өз басшылығын қандай қағидаларға негіздейтін эдикті жариялаған. Praetor urbanus консул римде болмаған кезде оның орынбасары ретінде қызметін атқарған.

2) Қазіргі заман италияда судьялар претур аталады.

Преторлық құқық – Ежелгі Римде преторлардың шешімдері (эдиктер) негізінде қалыптасқан құқықтық жүйе. Преторлар заңды өзгерте алмайтын сондықтан, олардың шешімдері материалды жағынан емес, процессуалды жағынан болатын арыздарға (иск) қатысты.

Претория префекті – принципат кезеңінде жоғарғы лауазының бірі- тек сенаторлар мен атқамінерлерден тағайындалған, императорлық гвардияны (ұландарды) басқарған.

Сенат принципсы – сенаторлар тізіміндегі бірінші адам сондықтан, сұрақтарды сенатта талқылағанда бірінші сөйлеуге құқылы.

Принципат – монархия қалыптасқан кезең (б.д.д. I ғ. – III ғ.), республика атрибуттары сақталғанмен нақты билік «принцепс-сенатустын» қолында болды, алғашқы осы атаққа Октавиан Август иеленді.

Провокация (халыққа) – өлім жазасын берген магистраттың үстінен халық жиналысына аппеляция түсіру

Проскрипция – Ежелгі римде қылмыскерлер тізімін жариялау.

Тізімдегі қылмыскерді ұстап берген немесе өлтірген үшін сыйақы алған (кұлдар да), ал жасырғаны үшін – өлім жазасына кесілген. Алғашқы **проскрипция** тізімі Сулла диктатурасы кезінде құрастырылды (б.д.д. I ғ.).

Репликация – ежелгі римдік азаматтық сот процессінде арызданушы айыпталушының жауабын жоққа шығарады.

Рескрипт – заңды күшке иеленген императордың қойылған сұраққа жазбаша жауабы.

Сервий Туллий реформалары – мүліктік және территориялық қағидаға негізделген римның қоғамдық ұйымдасуы (б.д.д. VI ғ.).

Рим тұрғындары кірістеріне сай 6 тапқа бөлінді. Рим территориясы 4 қалалық және 17 ауылдық аймақтарға бөлінді. Реформалар рулық жүйені жойып мемлекеттік құрылымды нығайтты.

Рецепция – XIII-XIX ғғ. Бір қатар европалық елдерде римдік құқық жаңғыртылды.

Классикалық кезеңдегі римдік монеталар – As uncialis (мыс) = 1 унция 27,288 г. Sestertius (күміс) = 4 асс = 1,00 г. Denarius (күміс) = 16 асс = 4,00 г. Алтын монета – nummus. Aureus = 100 сестерций. Август Aureus = 7,96 г. Марк Аврелийдың Aureus = 7,28 г. Каракалланың Aureus = 6,55 г.

Секвестр – иесін өз затына билік етуден айыру

Сенат - Көне Римдегі ақсақалдар кеңесі. Сенат халық жиналысына заң жобаларын ұсынған, салық көлемін бекіткен, қазынаны, қоғамдық қауіпсіздікті, қадағалаған, бейбітшілік және одақтастық құру туралы шарттар жасаған, әскер қатарын толтыру мәселерін шешкен, диктаторды тағайындаған.

Сервитут – мүліктік құқықты шектеу, біреудің затын иелену.

Сецессия - плебейлердің наразылық акциясы, өз талаптарын орындату үшін римнен кетіп қалу, әскери күшін әлсіздендіру.

Тарпей жартасы – Өлім жазасына қиылғандарды Капитолийдың тік жағынан төменге тастаған.

Трибалар – Ежелгі римде алғашқыда патрицийлардың патриархалдық қоғамдастығын құратын үш тайпа, кейін – әкімшілік-территориялық аймақ.

Триумвират – Ежелгі римде (б.д.д. I ғ.) билікке таласуда құрылған үш саясаткерлердің одағы (бірінші одақ: Цезарь, Помпей, Красс; екінші одақ: Август, Антоний, Лепид)

Узуфрукт – заттың негізін сақтай отырып, келісім бойынша біреудің меншігін, жемісімен бірге белгіленген мерзімде пайдалану құқығы. Ұтымды жағы өнімдерін пайдалану (жемістерін, төл т.б.) және ақшалай кірісін (қарыздың үстінен төленетін пайыздық кіріс, жалдау төлемі т.б.)

Узуфруктарий – сервитуті иеленуші, біреудің затын қолдануға құқылы адам.

Формулярлы процесс – Римдегі сотта іс-жүргізудің екінші түрі (бірінші түрі – легисакциондық процесс) Формулярды процесте екі жақ істің мән жайын білгендерінше преторға айтады, претор заң тұрғысынан істің негізін судьяға жазбаша жібереді – formula. Формулалар тұрақты болған.

Форум – Ежелгі римде: сот, трибунал; юрисдикция; сот өтетін орын; юрисдикциялар.

Цензорлар – б.д.д. 443 ж. құрылған магистратура, рим азаматтарының тізімін жасап, кім қандай әлеуметтік топқа жататынын бекіткен (атқамінерлер, сенаторлар), трибаларға, дәрежеге, центурияларға бөлген.

Центурия – Ежелгі рим азаматтарының әскери-саяси бірліктері.

Эдикт претора – қызметіне кіріскен тәртіп орнату мен сот жүргізуде стунатың құқықтық қағидалар мен ережелерді жариялау. Эдиктегілердегі ережелер заңға тең болмасада міндетті саналатын, себебі претордың билігімен енгізілген. Нәтижесінде римдік құқықтың жаңа қайнар көзі пайда болды – преторлық құқық.

Эдиктер – претор енгізген жаңа құқықтық ережелер формасы. магистранттың халық жиналысындағы арнайы сөзі.

Эдил – рим қаласында қоғамдық тәртіпті, сауданы түрлі мерекелі шараларды ұйымдастырып, астықты сатып алып халыққа таратылуын қадағалайтын ресми өкіл.

Эксцепция – рим құқығы бойынша арызды камтамасыз етуге болмайтын жағдайға немесе заң нормасына сілтеме.

Эмфитевзис – Ежелгі Римде ұзақ мерзімге жерді жалға алу формасы

Рим құқығының курсының тақырыптары бойынша терминдік сөздігі

1 тақырып: «Рим құқығы» ұғымы

Құқық (Цельс берген анықтама) – әділеттілік және жақсылық туралы ғылым.

Объективті мағынадағы құқық – мемлекет орнатқан нормалар жиынтығы мемлекет үшін немесе жеке адамдар үшін; жеке адамдар үшін – ортақ дұрыс әрекет ету мақсатында, мемлекет үшін – заң шығару, жазалау және әкімшілік билігін іске асыруды реттеу мақсатында (Санфилиппо Ч.).

Субъективті мағынадағы құқық – қоғамның белгілі мүшелеріне заңды түрде берілгені «қабілет», «құқық (Санфилиппо Ч.).

Бұқаралық құқық – римдік мемлекеттің құқықтық жағдайын айқындайтын құқық.

Дербес құқық – жеке тұлғаның пайдасы мен қызығушылығына қатысты құқық.

Табиғи құқық – табиғи тұрғыдан туындаған, мемлекеттен тыс, барлық елдерге ортақ құқық.

Квириттік құқық – тек римдік қоғамдастық мүшелеріне тиесілі ең көне римдік құқық жүйесі. Атауы Римның негізін құрған үш тайпаның бірі өздерінің қамқоршысы деп Квирина құдайын санаған сабиндармен (екінші атаулары квириттер) байланысты. Квириттық құқықтың бастауы (қайнар көзі) XII кесте заңы. Кейін квириттік құқық цивилдік құқық аталды (цивиль – азаматтық қоғам) Цивильді құқық азаматтық құқық мағынасын білдіреді.

Преторлық құқық – преторлық сот практикасынан туындаған құқық жүйесі.

Халықтар құқығы – классикалық кезеңде (1-2 ғғ.) бір жақ шетелдіктер (перегриндер) болған жағдайда қолданылуға құрастырылған құқық жүйесі.

Рим құқығының рецепциясы – XIII-XIX ғғ. Батыс Еуропа елдерінде римдік құқық жүйесінің қағидалары мен институттарының жаңғыртылуы

2. Тақырып : Рим құқығының қайнар көздері

Дәстүр (*mores maiorum* – ата-баба дәстүрі) – күнделікті өмір салтымен қалыптасқан әрекет етудің ережелері. Атадан балаға ауысша жетіп отырады. Қайталанып отырғанның арқасында дәстүр міндетті ереже ретінде.

Заң-құзыреті бар билік өкілдері қабылдаған барлығына ортақ. Институттарда (1 кітап, II.4) келесі анықтама берілген : «Заң дегеніміз, рим халқы сенат мүшесі ұсынысымен қабылдаған шешім» (Гая тұсында басқаша мағынада түсінетін: «Заң дегеніміз, рим халқы қолдап қабылдаған»).

XII кесте заңдары – рим тарихындағы алғашқы жазба түріндегі реттелген дәстүрлі құқықтар, мүліктік, отбасылық, заң бұзу саласын реттеген.

Плебисцит – барлық азаматтарға шешімі бірдей міндетті саналған плебейлер жиналысының шешімдері. Гортензий заңының кейін плебисциттер заңға тең саналды. Б.д.д. 250 ж. плебисцит заңнаманы негізгі түріне айналды.

Сенатусконсульттер – магистраттарға нұсқау ретінде жасалған сенаттың актілері. Принциптердің ауызша немесе жазбаша жасалатын баяндамаларының негізінде жазылған. Помпонийдің пікірінше: «...Сенатусконсульт... принцип енгізген ереже міндетті деп мойындалып арнайы заң немесе принциптің конституциясыз да сенаттың бекітуімен заңмен тең танылған» (D. 1.2.12.).

Император конституциясы *constitutiones principum* – принциптің жарлығы . Император айтқаны, жазғаны заңды саналады деген қағида орын алған. Оны Институттардан көреміз (1 кітап, 1.6): «Императордың шешімі заң деп танылады, себебі ... императордың билігіне қатысты заң бойынша халық билікті толығымен императорға берген». Императордың төрт түрлі актілері қолданылған: эдикт, декрет, рескрипт, мандат.

Император эдикті – жалпыға ортақ лауазымды адамдар мен азаматтарға орындауға міндетті жарлық

Император декреті – сотқа түскен істер бойынша императордың шешімі

Император рескрипті – құқық саласы бойынша магистраттардың немесе жеке адамдардың сұрақтарына императордың берген жауаптары мен кеңестері

Император мандаты – әкімшілік немесе сотқа қатысты провинция басшыларына жасалған нұсқамалар

Магистрат – республика заманындағы ең жоғарғы лауазым, басқару және билік органдары. Халық жиналысы, сенат пен қатар республиканың негізін қалайды.

Магистраттардың эдиктілері – претор құрылды эдик, правичия басшыларының эдиктілері. Қызметтеріне кірісердің алдында міндетті түрде орындаймын деген өз қызметінің жоспарын жариялау. Әсіресе преторларды эдиктілері маңызды болды, себебі қандай жағдайларда сотта құқықты қорғауға болатының жариялаған.

Заңгерлердің жауаптары – заңның қайнар көзі ретінде мойындалатын заңгерлердің түсініктемелері. Гай Институттарында жазылған: «Заң танушылардың жауабы – құқықты құрастырып шығаруға рұқсат алған заңгерлердің пікірлері мен шешімдері. Ортақ тұжырымдамаға келсе шешім заң ретінде танылады. Егер ортақ мәмілеге келмесе, судья дұрыс деп таныған шешімді өзі тандайды – осы жағдай Адрианның рескриптіінде анық көрсетілген».

Рим құқығының жыйынтығы (*Corpus Iuris Civilis*) – Кодекстер, Дигесталар, Институттар және Новелалардан тұратын римдік құқықтың кодификациясы.

Институттар – бір жағынан заңдар жинағы ретінде танылатын азаматтық құқық оқулығы

Дигесталар – классикалық римдік заңгерлердің шығармаларынан алынған көбінесе дербес құқыққа қатысты үзінділер, римдік құқық кодификациясының бөлігі

Кодекс – Императорлар конституцияларының жинағы (Адрианнан бастап Юстинианға, дейін, 529ж. жеткізілген). Кодекске тек қолданылып жүрген жарлықтар енгізілген.

3 тақырып: Исктер (арыздар)

Иск – жеке тұлғаның сот арқылы өз құқығының сақталуын талап ету.

Заттық талап арыз – тұлғаның затқа қатысты құқығы бар деп тану.

Дербес талап арыз – нақты адамның басқа адамның алдындағы міндетін орындатуға бағыталады.

Қатал құқық талап арыз – судья искті келесім шарттары шеңберінде ғана қарастырады, одан аса алмайды

Әділеттілік талап арыз – формалды тәртіпке емес, жауапқа тартылған жақтың пікірімен санасып, судья шешім қабылдауда, осындай талаптарды қарау кезінде судья әділеттікке негізделген жауапкердің қарсылықтарын ескеру туралы құқықтарын қабылдауға құқылы

Талап мерзімі – сотқа арыздану мерзімі.

Легисакциалық процесі – сотта қатал сақталатын екі тарап және магистрат жасасатын формалды іс-әрекеттер, қимылдар мен міндетті түрде айтылатын сөздер жиынтығы. Екі сатыдан тұрған:

а) **in iure** – тек процессуалды сұрақтар қарастырылған, дәлелдер жинақтап, судья тағайындаумен аяқталатын;

в) **in iudicio** – дәлелдер талқыланады, екі тарапты тындайды, соңында шешім қабылданады.

Формулярлы процесі – претор істің заңды негізін айқындайтын сот процесі. Екі тарап магистранттың алдында іске қатысты өз пікірін айтып, білгенше айтады. Претор іске заң тұрғысынан баға беріп, оны судьяға арналған жазбаша нұсқау береді – *formula*. Формулалар бірыңғай болған.

Экстраординарлы процесс, үйренішті емес – бұрынғы сот өндірісіндегідей екі сатыға бөлінбейтін түрі. Судья немесе шенеуліктердің қатысу арқылы сотқа шақыру және істі сотта талқылау арқылы мемлекеттің ролі өсе түсті.

Интердикттер (лат. Interdic-tum – тыйым салу) – бұзылған құқықты қалпына келтіру мақсатында берілген претордың бұйрығы. Заңсыз тартылып алған меншікті иесіне қайтару сияқты заңсыздықты жоюдың бірден-бір ұтымды жолы.

Интенция – арызданушының қойған талабын айқындайтын, сотта талқыланатын сұрақты айқындайтын формуланың бөлігі.

Комдемнация – интенция расталса, судьяға арызды (талап арыз) қанағаттандыруды, керсінші жағдайда қанағаттандырмауды ұсынатын формуланың бөлігі.

Экспеция – формуланың қосалқы бөлігі, римдік құқық жүйесінде талап арызды қанағаттандыруға болмайтын жағдайға немесе заң нормасына сілтеме. Жауап берушінің істің мән-жайын жоққа шығармай талап арыздан қорғану, айыптауды жоққа шығару.

Прескрипция – дауды арызданушының пайдасына бағыттайтын, формулада интенцияның алдында көрсетілетін жағдай

4 тақырып: Құқық субъектілері

«Persona» (тікелей аудармасы «бетперде») – құқық субъектілеріне қолданылатын термин. Персона ретінде римдік құқығында жеке адамдар, қауымдастықтар (мысалы, рулық ұйым) және жеке біреуге тәуелді емес заңды тұлғалар. Адамдар, қоғамдастықтар және мекемелер персона танылуы арқасында құқықтық субъект қабілеттігіне иеленеді.

Құқықтық қабілеттілік (caput) – мемлекет тарапынан берілген құқық пен міндетке (caput habere) иелену әлеуметтік-заңи категория.

Заңды тұлғалар – белгілі тәртіппен ұйымдасқан, нақты мүлікке иеленген адамдардың ұйымы.

Дербес құқық бойынша тұлғаның құқық қабілеттілігі екі элементтен тұрады: 1) **jus conubi** – римдік некеге тұру;

2) **jus commercii** – мүліктік қарым-қарым қатынастардың субъекті болу (заттық және міндеттік).

Толық құқық қабілеттілік – еркін адам, Рим азаматы, некелескен болудан құрылады.

Әрекет қабілеттілік – өз ісіне есеп беріп мойнына жауапкершілікті ала-алады деп заң тұрғыдан танылатын қабілет.

Құлдар – тәуелді адамдар. Адамдардың басты айырмашылығы, не еркін болу, немесе құл болу (Гай. Институциялар, 1, 9).

Квиригтер – республика дәуірінде Ежелгі Римде азаматтардың ресми атауы. Алағашқыда – римнің негізін құрған курия (ру) мүшелері, толық қанды Рим азаматтары ретінде танылғандар («квириг құқығына», «квириг меншігіне» иеленгендер).

Колондар – жерді жалға алушылар.

Колонат – жерді жалға алу жолымен тәуелді болу жүйесі

Виндикация (виндикт) – сот процесі формасында өткізілетін құлдықтан босату рәсім; заттың қайтаруға қатысты иесінің арызы (талабы).

Пекулий – жер учаскесін, шеберхана т.б. беру арқылы құлдардан кіріс түсіру жолы.

Перегриндер – Римде тұратын бірақ, рим азаматығы жоқ еркін адамдар. Б.д.д. III ғ. Римде жеке меншікке ие болып және кәсіптік келісім-шарт жасасуға құқылы болса да *ius civile* оларға қолданылмаған, *ius gentium* – халықтар құқығы қолданылды.

Латиндер – III ғ. ортасына дейін латын азаматтығына иеленгендер Лациум тұрғындары III . кейін Латын Одағының тұрғындары.

Либертиндер (еркіндік алғандар) – құлдықтан босатылғандар.

Клиент – патронның қамқоршылығындағы бас жақтан көшіп келген адам.

Патрон – қарамағындағы толық азаматтық құқығы жоқ адамдарға қамқоршылық жасаушы.

Плебеи – патрициандық әулетке жатпайтындар. Еркін болса да, саяси құқығы жоқтар.

Capitis deminutio – құқық қабілеттіліктің бір элементінен айырылу арқылы құқық қабілетінен айырылу.

Муниципийлер – қалалық қоғамдастық.

Қадағалау және қамқоршылық – қадағалау әйелдерге (құқық қабілеттілікке қатысты кәмелетке толмағандармен тең саналған) тағайындалды, ал қамқоршылық – есінен айырылғандарға, ақша шашатындарға және 14 пен 25 жас аралығындағы ер балаларға (оларды минор атаған).

5 тақырып: «Неке және отбасындағы құқықтық реттеу»

Неке – Модестин берген анықтама бойынша, «жаратушының және адам заңы бойынша өмір бақи байланыстыратын ер мен әйелдің одағы» (D.23.2.1).

Ең көне римдік кум манну неке бойынша ер адамның билігі бекітіледі. Күйеуге шыққаннан бастап әйел адам **persona aliena juris** танылады.

Сине манну неке – формалды емес ерлі-зайыптылардың одағы, әйел адамда бұрынғы отағасының қол-астында деп саналған (әкесінің, ағасының) немесе өз жауаптылығындағы саналған.

Агнатық отбасы – бір әулеттің мүшелері саналу туыстыққа емес, бір отағасының қол астында болуына байланысты.

Агнаттар – агнаттық отбасының мүшелері. Мүше болуы туыстыққа ғана қатысты емес, барлығы бір адамға бағынышты болуына. Мысалы, келіндер (үйленген ұлдары әкесімен бірге тұрса).

Когнатық туыстық – қандық туыстық, бір атадан тарау.

Когнаттар – когнаттық отбасының мүшелері.

Қайын-жұрт, жекжат – әйел иен күйеуінің туыстарының жақындығын білдіретін қарым-қатынас.

Конкубинат (лат. *concupinatus*, *con (cum)* – бірге және *cubo* – бірге тұрып жатыр) – ер мен әйелдің болашақта некеге отырамыз деп бірге тұруы (занды некеден айырмашылығы).

Контуберниум – құлдың (күннің) еркін адаммен некесіз ұзақ мерзім тұруы.

Жасау - *dos* – отбасылық өмірде еріне түсетін ауыртпашылыққа көмектесу үшін, еріне ұсыналатын мүлік (*opona matrimonii*); неке бұзылғанда әйелдің жасауы еріне қайтарылды (жалпы ережеге сәйкес).

Зандастыру – әкесінің қамқорлығына некесіз туған балалардың өту процесі.

Асырап алу – Бөтен адамның әкелік билігін бекіту. Асырап алудың екі түрі болады: *аррогация*, егерде тұлға әкелік биліктен тыс адам асырап алса,

(*persona sui iuris*), *иадопция*, егерде асырап алушы әкелік билікте болса (*persona alieni iuris*).

6 тақырып. Меншік

Заттар – адам жасаған немесе табиғи жолмен жаралған заттар. «Меншіктегі зат» атау заңдық қарым-қатынасқа да қатысты мағынаны білдіреді.

Қасиетті заттар – «қоғам құдайларға силаған заттар» (D. 1.8.6.3).

Занды заттар – кімге тиесілі заңмен реттелетін; бұқаралақ қолданудағы (қоғамдық меншіктегі, ал әр адам қолданады) және дербес құқықтағы (затқа билігі де қолдануы да тек жеке адамға тиесілі) деп бөлінеді.

Сыртқы пішіні бар заттар – қолмен ұстап көре алатын заттар, олардың қатарына жерді, киімді, адамдарды, алтынды, күмісті тағыда басқа көп затты жатқызуға болады.

Сыртқы пішіні жоқ заттар – қолмен ұстап көре алмайтын, занды құқықтар, мысалы, *мұрагерлік құқық*, немесе келісімнен туындаған құқық, т.б.

Қолданғанда өзгеретін заттар – сапалы емес саны жағынан қолданғанда өзгеретін заттар. Заттың негізі емес саны өзгереді.

Қолданғанда өзгермейтін заттар – қолданғанда негізі өзгермейді, басты сипаттамасы сақталады.

Күрделі заттар – жеке зат ретінде танылатын элементтерден құрылған зат.

Қарапайым заттар – бір тұтас танылатын заттар (құл, бөрене, тас т.б.).

Қосалқы заттар – құрамындағы қарапайым элементтердің сапасын өзгерпейтін заттар.

Бір түлге жататын заттар – өлшемі бірдей заттар (көлемін өлшеуде – дәнді дақылдар, шырын, су, құм, ақша).

Индивидуалды заттар – тек сол затқа тән сипаттамасы бар заттар (қайталанбас сипатқа ие, немесе иесі үшін ерекше зат).

Қозғалмайтын заттар – қозғауға болмайтын, қозғаса тұтастығы бұзылатын заттар (жер участкелері, ғимараттар, өсіп тұрған ағаш, т.б.).

Қозғалатын заттар – бір орыннан басқа жерге жылжытуға болатын заттар (жануарлар, тұрмыстық заттар, ақша, т.б.).

Айналымдағы заттар – жеке меншіктегі және қолдан қолға өтетін объектілер.

Айналымнан тыс заттар – біріншіден, табиғатына байланысты (ауа, теңіз суы және теңіз жануарлары); екіншіден, бұқаралық қолданудағы (театрлар, қоғамдық моншалар, кемелер жүзетін өзендер) жеке меншікке өтпейтін объектілер.

Бір қатарға жататын заттар – бір бірінен еш айырмашылығы жоқ, бірдей заттар.

Қолданатын заттар – қолданғанда материалды формасы сақталынбайтын заттар, мысалы жеп қоятын тамақ (алма).

Құндылығын сақтайтын заттар – қолданғанда тозбайтын заттар, мысалы құнды тастар (гаухар тастар).

Қосалқы заттар – негізгі затқа қатысты, соның заңи дәрежесіне сай заттар. Қосалқы заттардың түрлері: басты заттың бөлшектері, қосымшалары, жемісі.

Иелену (possessio) – затқа қол жеткізу, өз затындай көру (басқаның еркімен санаспай).

Затты өзінде ұстау – өзінікі деп санамаса да затты иелену

«Қол жалғау арқылы» – заттың иесі өз қолымен емес затқа сілтеу арқылы басқа адамға оны беруі

Меншік құқығы – тұлғаның материалдық затқа толық билігі.

Квириттік меншік – «квириттік құқық бойынша» көне римдік меншік, ерекше иелену арқылы (манципация).

Бонитарлық меншік – преторлық құқыққа негізделген меншік. Бұл меншік Цивилдік (квириттік) құқықта мойындалмаған, себебі затты алғанда манципация рәсімі жасалмаған.

Манципация – заттар мен адамдарға иелену формасы. Рәсім бес куәгердің көзінше арнайы адамның мысты ақша ретінде өлшеп беруден тұрған, сатушы мен сатып алушы ресми сөздер айтатын.

Дәстүр – меншік құқығына иелену жолы

Спецификация – затты өзіне лайық етіп өзгерту, басқа адамның материалынан жаңа зат жасау, мысалы шебердікі (спецификанттікі) емес материалдан ваза жасау.

Басып алу – біреудің затына физикалық түрде иелену.

Оккупация – иесі жоқ затты меншіктену мақсатында алу («ешкімдікі емес» немесе иесі тастап кеткен).

Клад – ерте заманда жасырылған, иесін анықтауға мүмкіндік жоқ қор табылса.

Иелену мерзімі – ұзақ мерзім затты өзінде ұстағанның арқасында затқа меншіктік құқығы иелену.

Виндикациялық иск (талап) – басқа біреудің қолына түскен заттың қайтару туралы арыз.

Негаторлық иск (талап) – иесінің өз затын алуға кедергілерді жою туралы арыз.

Реституция (interdictum restitutio) – әділеттікті орнату мақсатта қолданылатын преторлық қорғау тәсілі, затты алғашқы формасына қайтару арқылы.

Сервитуттер – сот шешімінде көрсетілген мақсатта затты қолдануға тыйым салу.

Жеке сервитут – сот шешімінде аталған нақты тұлғаның затты қолдануға құқығы.

Преиалды (жерге қатысты) сервитут – жер участкесінің бір бөлігі жалға берілгенде жердің иесі ауысса, преиалды сервитутте өзгереді.

Узуфрукт – меншігіндегі затты өзгерпей сол күйінде пайдалану құқығы, асқа қолданбайтын затты өзгертпей одан пайда табу.

Узус – біреудің затты пайда табу мақсатында емес тек өзі пайдалану құқығы.

Суперфиций – қала ішінде жалға алынған және мұрагерлікке берілетін жерге ғимарат салып, оны қолдану құқығы.

Эмфитевзис – ұзақ мерзімде жалға алынған, мұрагерлікке берілетін қозғалмайтын мүліктен пайда көру құқығы.

Кепілдік – келісім көлемінде біреудің затын пайдалану құқығы. Кепілдіктің мақсаты – міндетті орындату.

7 тақырып: Міндеттік құқық

Міндет – «мемлекет заңына сай әрекет жасатқызатын біздің құқықтық байланыстырамыз». Гай (I. 3.13. pr.).

Кредитор – міндеттік қарым-қатынаста талап қоюға құқылы жақ.

Қарыздар – міндеттік қарым-қатынаста кредитордың талаптарын орындауға міндетті жақ.

Міндеттің мазмұны – қарыздарды адамның әрекеттері: беру, жасау, мүмкіндік тудыру (затты өзгерту, ақша төлеу, қызмет көрсету).

Міндеттік заты – міндеттікке қатысты объект (заттар, ақша, қызмет көрсету, жұмыс істеу).

Цивильдік міндеттер – орындалмаса, сотқа арыздануға болатын жағдайдағы міндеттер. «Цивильдік құқықта құлдар келісім жасаспаса да, табиғи міндетті құқыққа сай олар міндетті мойына алады және басқаларға жүктейді» (D. 44.7.14).

Натуралды міндеттер – заңи маңызы бар бірақта сотқа арыздану арқылы жасатылмайтын міндеттер.

Заңи фактілер – заңды жауапқа тартылуы тартылмауы айқындалатын нақты жағдайлар (уақиғалар мен адамдардың әрекеттері).

Келісім-шарт – құқықтық субъектілердің арасындағы құқықтық қарым-қатынасты орнататын, өзгертетін немесе тоқтататын құқықтық әрекет

Біржақтақ әрекет – бір тұлғаның еркін білдіретін әрекет (мұрағат, мұрада бас тарту).

Екіжақтық әрекет (келісім) – екі жақтың еркін білдіретін келісім (сатушы және сатып алушы).

Контракттер – цивильдік құқықта сотқа арызданып қорғалатын ретінде танылған келісімдер.

Пактлер – жалпы құқық бойынша сотқа арыздану арқылы қорғалмайтын түрлі мағыналы формалды емес келісімдер

Қатал құқықтық келісімдер – сөзбе-сөз талқыланатын келісімдер. Мағынасы емес, формасы маңызды саналған. «Кейде жазылмаған мәтін екі жақтың көздегенінен маңызды» (D.33.2.19). мысалы, вербалды және литтералды контракттер

Ар-ождан келісімдер – талқылауда екі жақтың көздегендері маңыздырақ саналатын келісімдер. Келісімнің мәтіне ескерілмеген түрлі жағдайлар

есептелетін, мысалы, бір жарты арам ойы (реалды және консенсуалды келісімдер).

Бәр жақтық келісімдер – мәтінде бір жақтың міндеті көрсетілген, екінші жақ міндетті орындауды талап етуге құқылы мысалы, қарыз).

Екі жақтық (синналагматикалық) келісімдер – екі жақтың міндеттері толық жазылған келісімдер, көбі нәрсе күрделі мағыналы (мысалы, сату-сатып алу).

Реалды контракт (res) – затты жаңа есенінің қолына табыс ету міндетін айқын көсеткен келісім.

Контракт (consensu) – Бір ғана келісімге consensus негізделген міндет

Вербалды контракт (сөзбен, аузша) – сөзбаланысынан *verbis* (сөздер) міндеттерді жүктейтін келісім. Белгілі бір сөздер, формулалар айтылғаннан бастап туындайтын міндеттер. Вербалды келісімнің маңызды түрі стипуляция.

Стипуляция – ауызша жасалатын келісім, кредитордың қойған сұрағына міндетті мойына алатын адамның жауабы сәйкес айтылуы керек.

Литералды контрактар – міндет жазбаша келісім шарттан туындайды.

Кауза – міндетті мойнына алудың материалдық негізі.

Деликт – дербес құқық бұзушылық (*delictum privatum*), қылмыстық құқық бұзушылықтан (*crimen publicum*) ажыратылады, жеке тұлғаның құқығын бұзу деп танылған (мемлекеттік мүдде емес), жауаптының зардап шеккен адамның шығынын төлеу міндеті туындайтын.

Цессия – қарыздардың келімінсіз міндетті орындауды талап ету, бұрынғы кредиторды өзгерту.

Новация – стипуляция формасында жасалған келісімдегі міндетті жаңа міндетпен алмастыру арқылы өтеу

Зачет – екі жақтың қарсы міндеттері бар жағдайда жабу жолы. Егер бір жақтың міндеті екіншіден көп болса, айырмашылығы ғана төленеді.

Қосылу (конфузия) – міндетті адам кредиторға айланса (міндетті адам кредитордың мұрагері болғанда).

Кепілпұл – келісім жасасқанда бір жақ екінші жаққа кепілдік ретінде беретін ақша немесе қымбат зат.

Жан беру – негізгі қарыз алушының міндетіне кепілдік беретін үшінші жақ (жауапкерлікті өз мойнына алады)

Фидуция (лат. *fiducia* – сенімдік келісім) – кепілдіктің көне формасы, кепілдікке қойған объект кредитордың қолына өтеді. Қарызды ақшадай немесе кепілдікке қойған жылжымайтын мүлікті сатып төлем ақысын содан алу, немесе ақшадай алып бұрынғы иесіне қайтару кредитордың еркінде.

Пигнус (от лат. *pignus* – формалды емес кепіл) – жылжымайтын мүлік кредитордың меншігіне өтпейді, тек қарыз төленгенше пайдалануға береді. Қарызданушы міндетін орындай алмаған жағдайда затты сата алады, құны қарыздан артық болса, айырмашылығын заттың иесіне қайтарады.

Ипотека (грек. *hypotheca* – тіреуіш) – кепілдік туралы келісім, кепілдік заттың иесінде қалады, кредитор қарыз төленбесе сол затты алуға құқылы.

Тұрақсыздық айыбы – міндетін атқармаса немесе дұрыс атқармаса қарыздар тұлғаның төлейтін айыппұл. Тұрақсыздық айыбы стипуляция формасында жасалған.

Кінә – (*culpa*) құқыққа сай емес әрекет.

Кінә (culpa) кең мағынада екіге бөлінген: а) арам ниет (*dolus*), қарыздар адам өз әрекетінің немесе әрекетсіздігінің неге әкеп соғатының білген жағдай және солай болғанын тілегенде б) салақтық (*culpa-kinә* нақты мағынада), қарызда солай болады деп ойламаған, бірақ неге әкеп соғуы мүмкін алдын-ала ойлау керек болғанда.

Тақырып 8. Міндеттердің түрлері.

Қарыз (mutuum) – ақшадай немесе заттай қарыз алу-қарыз беру туралы келісім, дәлме-дәл қайтару

Ссуда (commodatum) – бір жақ (*commodans*, ссудаберуші) екінші жаққа (*commodatarius* ссуда қабылдаушы) уақытша пайдалануға нақты бір затты беру және алушы жақ мерзімі аяқталғанда сол затты іске жарамды түрінде қайтару міндеті туралы келісім

Сақтау (depositum) – бір жақ (депонент, затты беруші) екінші жаққа (депозитарийге, затты қабылдаушы) өтеусіз затты сақтауға беру туралы келісім

Сату-алу – бір жақ – сатушы (*venditor*) екінші жаққа – алушыға (*emptor*) затты, тауарды (*texh*) беруге, ал алушы сол заттың ақшадай құнын төлеу (*pretium*) туралы келісім.

Затты жалға алу (locatio-conductio rerum) – бір жақ – жалға беруші (*locator*) екінші жаққа – жалға алушыға (*conductor*) бір немесе бірнеше затты уақытша пайдалануға беру, ал алушы пайдаланған үшін ақысын (*merces, pensio*) төлеу және мерзімі біткенде затты жарамды күйінде қайтару туралы келісім.

Ақылы қызмет (locatio-conductio operarum) – бір жақ – жалдаушы (*locator*) екінші жаққа – жалдаушыға (*conductor*) қызмет ету; ал жалдаушы еңбек ақысын төлеу туралы келісім

Тапсырыспен қызмет ету (locatio-conductio opens) – бір жақ – қызмет көрсетуші (*conductor*) екінші жақтың – тапсырушының (*locator*) пайдасына белгіленген көрсету, ал екінші жақ жұмысына сай еңбек ақысын төлеу туралы келісім

Тапсырма (mandatum) – бір жақ – сенім білдіруші (*mandans*) тапсыру, ал екінші жақ – сенімді өкіл (*procurator*) өз мойнына ақысыз әрекет етуді алу туралы келісім

Серіктестік келісімі (societas) – ортақ шаруашылықпен айланысу туралы екі немесе бірнеше адамдардың келісімі

Айырбастау келісімі (permutatio) – бір затты басқа затқа айырбастау туралы келісім «бір жақ екінші жақтың меншігіне затты береді, екінші жақ сол заттын орнына басқа затты беруге міндетті» (D. 19. 4.1.2).

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	3
Латын алфавиті және латын әріптерінің оқылуы	4
Рим құқығы жүйесінде қолданылатын латын терминдері.....	6
Заңи сөйлемдер.....	21
Римдік құқықтық жүйесінде қолданылатын терминдер мен ұғымдар.....	26
Рим құқығының курсының тақырыптары бойынша терминдік сөздігі.....	32

САБЫРБАЕВА М.Б., МАЙШЕКИНА.Э.С.

Рим құқығы пәнінен талқылау сөздігі/ – Семей: «Zhardem» редакциялық баспа орталығы -, 2019ж.. -426.

**«Zhardem» редакциялық баспа орталығының директоры
Айдар ҒАЛИ-АРЫСТАНҰЛЫ**

Теруге 01.03.2019 ж. жіберілді. Басуға 10.03.2019 ж. жіберілді.

Шартты баспа табағы – 2,6. Пішімі А5(148 x 210 мм)

Таралымы

Тапсырыс №615

«Zhardem» редакциялық баспа орталығы

Редакция мекен-жайы: 041700, Қазақстан Республикасы,

Семей қаласы, Гоголь көшесі, 89

Тел.: 8 (722-2) 52-13-72, Факс: 8(722-2) 52-13-72